

Derrendi vizsgálat

Mocsár Gábor: Gyémántper

„Regény — közli műfaját a könyv alcíme. Az alcím megtevésztő.

Jobb híján nevezi az író regénynek ezt a történelmi tanulmányt? Vagy az olvasót biztatja vele, cselekményt és olvasmányosságot ígér egy régésrég fosszilis műfajkategóriával, amelynek tartalmi meghatározása, sajnos, még mindig olyan közkeletű, mint amilyen közkeletűen szokás a „szép” fogalmát máig a meghaladott kanti idealizmussal definiálni: „szép az, ami érdek nélkül tetszik”? Kár írók, azt hiszem, kinjokban, jobb híján mondják maguk is mindmáig regénynek a nagyprózát. Ami elbeszél, amiben cselekmény is van, történés is van, sorsok is vannak, az regény. Egy elbeszél társadalmi probléma, egy történelmi fejezet, egy tipikus jelenség, egy kortűnet vizsgálata, ha nem lép föl a tudományos irodalom tartalmi és stílusigényével: regény. Mocsár Gábor nagyprózai művének érdekességét, értékét sem nem növeli, sem nem csökkenti a Gyémántper alcíme, de szót érdemel, mert példája annak a műfajzavarnak, amit lassanként tisztázhatnának már írók és kritikusok, s nem a regény fogalmának parttalanná tagításával, hanem leszűkítésével, a leszűkített fogalom korszerűsítésével. Regény, mondja kínjában az író, mondják fülzövegek, ismertetők, recenziók és kritikák, regény, gondolja az olvasó — és téves a várakozás, téves a megítélés, még el is ködösödik az, amit leginkább, legélesebben akart megmutatni az író.

Számos olvasónk eszébe fog jutni — már a Gyémántper címeről — a „Nyaklánc-per”, aztán a könyvet olvasva, a tematikus hasonlóságról — drága ékszerek bűnügynlen kalandos és történelmet bonyolító sorsáról van szó — Szerb Antal) könyve, A királyné nyaklánc. Nem szándékom hasonlóságálapon összehasonlítani a kettőt. De műfajalapon, a műfaj meghatározáson főnnakadva, mégis megteszem, megfontolásra ajánlva Szerb Antal pontosan harminc esztendő definiáló biztonságát: „Írhattam volna regényt; és bevallom, ez a terv nagyon sokáig kísértett bennem. De a történelmi regény műfajához éppúgy nincs bátorságom, mint ahogy nem mernék regényt írni, amely olyan országban játszódik, ahol sosem jártam. Valami tisztességes félelem visszatart attól, hogy egykor valóban élt személyek szájába olyan szavakat adják, amelyeket sosem mondtak el, szívébe érzéseket, amelyekről nem tudom ellenőrizni, vajon nemcsak a saját érzésem-e, utakat téssek meg velük, amerre sosem jártak. — Így jutottam el egy műfajhoz, amelynek egyelőre nem tudok nevet adni. Igaz történetnek neveztem el, mert elmondom minden regényszerű díszítés és hozzátoldás nélkül XVI. Lajos korának egy nevezetes eseményét, amelynek a történettudomány úgyszólván minden részletét felderítette.”

Ennyit az alcímról. Ennyit a nagy próza, a szépirodalmi nagy próza fogalmáról és sokféleségéről, egy mellékes, de megtevesztő alcím ürügyén.

Mocsár Gábor nagyprózaí műve — műfaját határozza meg más — azoknak a történelemvizsgáló és történelemértelmező műveknek a sorába tartozik, amelyeknek gyarapodása örvendetes jelenség. Írók vállalkoznak arra, hogy különböző korokban megvizsgált, aztán lezárt történelmi eseményeket újra fölidézzenek, szereplőiket perbe hívják, vizsgálatot folytassanak, és új ítéletet mondanak. Örvendetes, hogy perek újravételeit érjük meg rendre, és igenis örvendetes, hogy írók is vállalnak ügyészi meg ügyvédi szerepeket: szenvedélyes és folkészült „kontárkodásuk” vagy az igazságot — az új, megújított, ma használható igazságot — tárja föl, vagy legalábbis olyan vihart

kavar, amely nyilvános vitához, aztán az igazság objektív megfogalmazásához segít. Ismét nem összehasonlítás szándékával említem, kétfelé nyulva, határértékeket keresve, Nemeskürty István Mohács-könyvét és Szabó György tévéfilmjét Széchenyi meggyilkoltatásának hipotézisééről.

Mocsár Gábor azoknak a fekete tokba zárt gyémántgomboknak a perét elevenítette föl, amelyek Zichy Ödön gróf kincsei közt voltak, amikor Görgey Artúr nemzetőr-nagy 1848-ban statárium elé állította a dúsgazdag urat, és hazaárulásban vétkesnek találván kivégeztette. A kincs, a gyémántgombok aztán útrakeltek, mint kontfiskált javak: a tömértelen ezüst egy része ezüstpénz lett, egy sor érték tárgy árverésen szerelt gazdát, a gyémántgombok pedig megfordultak Görgey kezén, Kossuth Dajos kezén, hol lapangtak, hol megkerülték, miközben folyt a 48–49-es szabadságharc, miközben folyt és folytathatatlanul folyt, áramlott, Világos felé — mert folyt a nézetek és frakciók harca is, folytak a helyezkedések, folytak a frakciók konspirációi, feszültek az ellentétek, szétzilálódtak a hadrendek, szét-

zilálódtak a végső történelmi aktussal csak hetekre-hónapokra létrehozott köztársasági rend. Az írók nem Zichy gyémántjainak kalandos útja érdekelte, nem a történelmi bűnügy — hiszen sohasem volt bűnügy a gyémántügy —, hanem a bűnügy-inszINUÁCIÓ, a perkonstrukció, a perürügy. Az egész pörlekedés, amelynek mint vetületben megmutatható a 48–49-es másfél esztendő nemzeti tragikum tartalma, ennek a tartalomnak a mára, a hólnapra is érvényes modern tanulsága. Az író — ennyiben majdnem „regény” is a műve — főhőst is talált a gyémántperhez, elsőrendű vádlottat, Madarász László személyében, a flamingotollas baloldali radikális rendőrmiszterében, akit megvádoltak a gyémántok elsikkasztásával, s aki ebbe a konstruált vadba belebukott.

Lexikonból történelemből általában keveset vagy semmit se tud meg az ember erről a gyémántperéről. Madarász Lászlóról többnyire csak illédeimes és illendő jót. Kossuthról kizárólag jót. Görgey Artúrról majdnem kizárólag rosszat. Kiról-kiről ma már általában az igazi lényegét, de bizony óhatatlanul azt az abszolutizált lényegét, ami a történelem távolába került alakokat végül istenekké vagy ördögökké torzítja, megfosztja őket attól, ami nélkül csak papíriszen az ember, vagy papírórdög: egyéniségük többrésűségétől, ellentmondásos tulajdonságaik együttesétől, vívódásaiktól, ingadozásaiktól. Mocsár könyvének sikerült alakja Madarász László, s az alak jó példája a deheroizálásnak meg a deheroizálás üdvös hatásának (csak túlzásba ne vigye irodalom és tudomány a deheroizálást!): hogy Madarász egyszerűen nem lehetett gyémántelsikkasztó, s hogy ez egy hívó, meggyőződésszerű republikánus volt, keze és szíve tiszta, az akkor derül ki, akkor válik világossá — vagy akkor válik hőssé a „regény” egyetlen, akár csak megálmodott, frölgal elképzelt regényalakja —, miután ki derült, hogy hangoskodó volt, szöszátvár, föfületes, sok dol-

gában hanyag, hogy romantikusan megdramatizálta önmagát, hogy frakciózva, céljai érdekében nem rettent vissza némi önkényeskedéstől, erőszakosságtól, s nem véletlenül váltott ki politikai ellenfeleiből személyes ellenszenvet. Mellette mások egyéniségét is gazdagítja Mocsár új vonásokkal. Tud esendőséget a hősöké váltakról, jót az antihősökről: középiskolai és egyéb történelmi leckéink körszakállas férfitörtréi hús-vér-embe-
rekké válnak, nemzeti meggyőződésük körszakállá éppoly jelentéktelen lesz, mint a kalapjukon viselt flamingótoll

habos-romantikus lengedezése; a valóságkeresés, ténykeresés, az alakok körüljárása, a deheroizálás elvégzi azt a legjobbat, amit elvégezhet, mert — ebben a műben — valóban afelől győz meg, hogy a jók jók voltak, a vétkesek vétkesek, a reszpublika kiáltása hősi, történelmi tett, a tragédia pedig újra meg újra átgondolandó tragédia.

Hasznos munkát végzett az író. Jót. Alaposat. Az olvasót egy idő múlva — valahol a könyv derekán — farsztani kezdi ugyan a nem feltétlenül sikert szerkesztési megoldás: Mocsár két-két történelmi epizód, eseményfejezet közé egy-egy „beszédet” iktat, s hosszan, bőszerűen, ismétlésekbe is tévedve vitatkozik önmagával vagy fiktív hallgatójával. Nem a legsikerültebb vállalkozás az esszé-

jellegű részek efféle megpárbeszédeseitése. S alighanem hasznára vált volna az eseményyagnak is, ha tömörebbre fogja az író: ebben is van ismétlés, és van olyan hosszadalmasság, aprólékoság, amit azt a gyanút kelti, mintha az író a végkifejletet készletfő szerkesztési fogásokkal alkalmazna. De minek ezt feltérni? Mocsár Gábor végeredményben meglepte az olvasóit: írt már igen jó novellákat, írt alapos szociográfiát, kacagtató és filmsztori-tempojú szatírákat, s most újabb műfajra vállalkozott, megállva a helyét. S még ennél is nyomósabb szempont: egy történelmi perrendi vizsgálattal megint gyarapodott a tág olvasókörök számára hozzáférhető modern történetírás. (Szépirodalmi Könyvkiadó)

Bor Ambrus